

luwa la deemaroo kambiya kono

Luwa la makoyiroo ye ñiñ fudi/yitandi koo, A ñanta makoyiroo dii la moolu la, meñ nu ye a loñ ko l too lu le sula ta makoyiroo la, a duñ ñoo saboo be l teema luwa la siiloo la.

Luwa la tumkuño 2008 saño la (LAA 2008), bankeroo meñ ke ta a la November karoo 2008. Ñiñ bankeroo nafa mu ni ine, ti koo, ka a la kunmaya janjandi a niñ a ye ñatotaa meñ ke, meñ denta tilinñ la a niñ luwa la sotoo soneyaa ñiñ kambiya Banko kañ.

Jai 2008 saño, lawu la makoyiroo bunda danta moo dantañ ne la, meñ nu keta moo lu ti meñ nu ye a loñ koo, luwa ye wolu le tumi ko ye luwa le tiña meñ denta luwa la kuluroo la ke l soronñ fo l ke l faa warañ l siiyo too.

Ko luwa ye a banke ñamenñ fentañolu ye meñ nu mañ loo la soto (luwa la tumiir jawoo lu) 1993 saño ye a Banke ñamenñ, a niñ a la tunkunñ 24 (3) 1997 konstitusonoo ye meñ yi tandi.

IHRDA
defend. educate. inform.

Nin ye atin na moo jama luwa ye meɗ nu tumi I maɗ silo soto luwa la ñin makoyiroo si loo la, anin meɗ nu luwa ye I tumi, I la tumiroo be dendin danmaɗ ñoo waliyoo le la (civil cases). Wo kaɗ ma la a ye fatan-fansi ba dundi luwa la tilinjo karoo la. Falin diir na ta ke ñin alhaloo la Dindinolu la yaa to meɗ ke ta Dindinolu la luwa Tunkunjo ti 2005 saɗo, meɗ ye Dindinolu be sembentanyaa luwa la makoyiuroo silo la Dindinolu be ye meɗ nu be luwa la tumiroo datoo.

Suloo bi je le ka luwa kutoo naa ti meɗ si luwa fasonjo-wo fasonj bulandi a la makoyiuroo kono, sakorakoo meɗ ke ta nuliti :-

- Luwa la makoyiuroo ye mu ne fundi
- Juma le be loorin a maraloo Tamandir kenaa la, a nin
- Minto le mu, waati juma, a nin a be jumaa lu le ye

Jaɗ nin LAA 2008 (Luwa la demaroo be loo la) wo ye a tara le luwa bundaa la kuntiyo la ofisoo ye wo le sembentumya ka mara luwa la ñin demaroo samba ñaa la tilinjo kono ñin Banko kaɗ.

Luwa la deemaaroo kambiya kono birin luwa la deemaaroo tunkunjo loota 2008

Luwa la deemaaroo ñin kambiya kono jaɗ birin ñin deemaar bunda loo ta 2008 saɗo waati folo ñin kambiya jaɗ, luwa la deemaaroo futa ta moo-wo-moo ma nin a ye a tara ye a je ko suloo le mu Antoni Jeneral a nin Minista meɗ mara ta luwa bunda ma ye jeeri ke a kuwo la ko I si jori dundi noo a kuwo toko saartoolu ye a landi ñaameɗ LAA 2008, fo hadamadirya ku le mu baɗ, fo si ke tajiiryaa silo le ti baɗ. Ñin LAA 2008 ye fanundir ke a la luwa la deemaaroo to le silo la meɗ si taa fo looyaa lu la yamaroo a nin I la kiliyanoo lu teema, a nin ka katoolu ke siloolu la meɗ si ndamaɗ waliyoo bayi nteema, ña ñoo kaɗo ñaɱaa ka waliyoo bayi, jaɗ nin a be futala kitiyoto. A kummayaa ta, luwa la deemaaroo si futa kiti bundaa la waatoo meɗ diyamoo be kerin a nin tunkun-wo tunkun, fo kitiyo sayinkan dula le mu baɗ, polise le mu baɗ, fo kasoto le mu baɗ a nin Bundaa meɗ be loorin luwa la deemaaroo kuna (NALA). Ka lafandiir ke a la, luwa la deemaaroo bunda soto ta le hani kitiyoo be kerin seefu tumdoolu la, wo ye a kendi le daɗ dula maɗ soto looyaalu bulu meɗ si a tin na nin kitiyoo be je I te loo noo la I la kiliyanoolu ye. Luwa la deemaaroo saartoo meɗ loota (LAA 2008) ye depanso landi luwa la deemaaroo ye, ka makoyir futandi nafuloo la karoo la, ka depanso ke luwa la ñin be marala, a nin a be tamandi la Bundaa la meɗ mara ta luwa la deemaaroo saarto loo la (NALA) a nin a tamandir ñaa kambiya jaɗ. Nin depanso la ñaa to taa be diila ñaniya janso le kaɗ, ka boo mansa kunda la, fan ñee kafoo lu, a nin moo kilin-kilin naa lu a nin kodoolu meɗ soto ta Bundaa la meɗ marata luwa la deemaaroo saartoo loo (NALA) meɗ nu ka soto alama-noolu tomeɗ joo ta moolu balu meɗ nu ye saartoolu tiɱaa ko a landi ta ñameɗ luwa la deemaaroo Bunda meɗ loo ta LAA 2008. Meɗ nu ye nafa soto ñin luwa

“A kummayaa ta, luwa la deemaaroo si futa kiti bundaa la waatoo meɗ diyamoo be kerin a nin tunkun-wo tunkun, fo kitiyo sayinkan dula le mu baɗ, polise le mu baɗ, fo kasoto le mu baɗ a nin Bundaa meɗ be loorin luwa la deemaaroo kuna (NALA).”

la deemaroo bunda la ye ñiñ meñ londi, wolu fanañ ñañ ta l bulu fayi la depanso to le l la soto feño to luwa la deemaroo ye meñ si l ma. Meñ fanañ soto ta kitiyoo ñiñ na tamandir ñaa kono, wo fanañ be joo la ñiñ depanso le to ka lafandir ke a la. Looyaalu meñ nu ye a loñ ko ye wo lu le suwandi ka loo ñiñ luwa la deemaroo ye, l mañ l bula kodi kaniñ na moo bulu jooroo to, l la deemaroo silo luwa la bunda to l maari ye, warañ l la ki liyanoo. Luwa kuñ na jooroo mu feñ-wo-feñ ti, a ñanta ta tamba la NALA le la a duñ a ñanta joo la wo le to, ka boo depanso to meñ be laariñ luwa la deemaroo bunda la LAA 2008 saarti tiñaa le mu, ka a fo l dankeneya ta ko l ka kibaroo meñ dii moo la, a la suloo ka luwa la deemaroo ñiñiñ.

Banko la luwa deemaar bunda be loo la ñaadii le

LAA 2008 ñaniya folo-folo mu menti, wo le mu Banko ye a famsuñ Bundaa londi meñ be mara la luwa la Deemaroo la (NALA) meñ be sasila a tamaa ñaa niñ a mararoo keñaa la a niñ a samba ñaa ñiñ Banko kañ jañ.

A Bunda loota sektemba karoo le la, a tili tañ saboo 2010 saño kono. Bayisi Piresidaño wo le ye a londi kambiya Banko piresidaño tooya la. ñiñ Bunda loodula mu meñ ti ka jibeer ke moo lu la suloolu la, ka a dankeneya luwa la deemaar depanso to, a niñ ka loyaa lu saasi, ka jubeer ke l la, a niñ l la joo ñaa fo l si ke moo ti meñ sawaar ta ka l fañ sulandi ka deemaar ke NALA ye l la ñiñ meñ ye a hame ka a taamandi briiñ a kumaseema, ka na bula sayiñ ma, NALA banbanta ka duñ kititañ kononto le kono. Duniya bee la kafuba meñ marata yiriwa tamandi

“... Ñiñ LAA 2008 ye fanundir ke a la luwa ñaa UNDP ka ta kafu ti meñ
la deemaaroo to le silo la meñ si taa ye loo dula banbandiñ taa
looyaa lu la yamaroo a niñ l la kiliyanoo lu ka je ko Banjunu Ofisoo la
teema...” tamandir depansooo mañ
naasi. NALA be tama kañ ka a
je ko Ofisoo lu meñ nu ñanta

soto la kumandañ mara Bankoolu kañ ye soto fo l la dookuwo soto si soneyaa moolu bulu. Moo be daa-wodaa ka futa l Ofisoto, a si soneya. A ke ta ñaa-wo-ñaa hanikabi, depanso naaso wo ye NALA la dokuwo sayi kooma le. Hanikabi, depanso si to ñaa-wo-ñaa, a be kummaya la ka NALA la sama feroolu natoo timmandi, ka lafaari ke a la moolu la a niñ ka a la dookulaa lu la dooku feroolu yiriwandi meñ si l la dooku wo soneyaa, a niñ l la dookuwo si fata dulaalu to meñ nu be l ye banta la. NALA jikita ka banke ke l la tamandir ñaala meñ be dendin l la sama landir feroolu la meñ si l luwa la deemaar tamandir ñaa banbandi.

Ye meñ wajibiyaa (recommendations)

Bunda meñ marata Hadamadiño ñantoo la a niñ yiriwa Afrika kono (IHRDA) ye a wajibiyaa ko Minisita meñ marata luwa la, a niñ NALA ye joo kañañ diñ londi Banko kañ a ye ke banker ti meñ si silo landi ka je ko luwa ko maral ñaa ye meñ ñininka LAA 2008 saartoolu ye a landi ñaa meñ IHRDA fanañ ye wajibiyaa ke, ka a yitandi ko suloo be la ka luwa la tunkuñ tañ saba niñ saba (Section 33) meñ denta seefu tundooolu la kiti buñolu la ko luwa ye a londi ñaa meñ ka wo bondi luwa kono. Kaatu LAA 2008 niñ luwa la tunkuñ tañ niñ konoto (19) a niñ muwañ niñ naani (24) ko 1997 konsilu sonoo ye a ke ñaa meñ, nafa te a la.

A na ta koterj ke I la wajiboo ti ko de n'na kambiya Banko ye naniyo meŋ soto ICCPR ye wo bula. NALA ñanta I hamoo warandi la le I niŋ Banku koterjolu teema fo I si moolu la fahamuroo niŋ I la londo warandi I la dokuwo to a niŋ I loo dula mu meŋ ti. I si naa a je I la dookuwo si futa noo I la banta laa nkoolu ma, ka kewyaa dookuwo kono, kanpeño si ke no ñaa meŋ a niŋ cookiñoooloo. Labaŋo, Labaŋo, NALA ñanta yiriwandi ke la I la feroolu la fo I la soto si jaŋ-jaŋ noo ñaa meŋ I la depanso to, ka a je ko kuwoolu tamandir ñaa a niŋ a samba ñaa si sooneyaa kafo bulu.

NALA be dookuwo kono

Nala loot a sektemba karo tili taŋ saba 2010 saŋo le la. Nala ye kitiyoolu meŋ tamandi, a taa ta fo kiti taŋ konoto meŋ botta kambiya banko be fannala mbe tembo meŋ to, NALA be deemaar ke kaŋ beyaŋ kitiyoo to, ko kiti bundaa lu ye a yitandi ñaa meŋ a niŋ saar too lu ye a landi ñaa meŋ luwa la deemaaroo londoo to 2008 saŋo la. NALA la kitiyoo la fanoo taa ta to kitiyoolu meŋ nu be dendinŋ Dindinŋolu la kiti bunda la kambiya banko kaŋ.

NALA ye natoolu meŋ timmandi

NALA la saŋ folo:

- A ye hakili yiriwa beŋo ke, a niŋ meŋ mu la dookuwo be ñoo bulu ñiŋ luwa la deemaaroo bunda la kambiya jaŋ, a niŋ tankoo bunda moolu, ka taa bula kiti kunda to n'koolu la, a niŋ kibaar jaŋ-jaŋ naalu.
- A ye kibaroo lankenema moolu ye a niŋ a la doo kuwo meŋ nu be kerinŋ, kibaari kayitoo lu to.
- A ye prokaramoolu ke Rajoolu niŋ Television to, ka moolu karandi, a niŋ ke I kunindi. Ka londiir ke naniyoolu ye meŋ waji biya ka yirikaŋ ke meŋ nu be kerinŋ luwa la deemaaroo bundala ñiŋ waatinŋ, a niŋ a tamandiir ñaa kambiya jaŋ sinfa a daña meŋ be taa kaŋ, ka londiir ke ofisoolu la, n'na Tundoolu la taarinŋ banko kaŋ.

NALA la nasoo lu

- Depanso sotobaliya ka a la ñantoolu tamandi
- Soto la dooya ka depansoo ke
- Hani sayinŋ m'maŋ funtinoo Banjuinu kono

NALA la fita meŋ ke la sayinŋ

- Ke I la Ofisi bunda baa la-aa dooku – joraŋolu lafa:
- Ka a la Baase Tundoo Ofisioo tamandi;
- Ka a Llamutandiroo lafaa luwa la deemaoo to kibaar kayitoo lu la siloo to, Rajoolu, a niŋ televisono, a niŋ ka kalamutandiroo ke santoolu to luwa la deemaaroo siloa la.
- Ka lafarke dokulaa lu la, hani a be ke la moo fula ti luwa bunda la, a niŋ kannasoori la, ka makoyiir ke suloo to luwa la deemaaroo dookulaa lu ye, meŋ nu be Tundoolu to.
- Ka dookulaa lu la londo lafaa, safeeri feŋolu marañaa la a niŋ feroolu meŋ nu be dendinŋ kibaroo tamandir ñaa la.
- Ka ke kilinŋ ti, a niŋ feŋo-feŋ be dendinŋ deemaaroo to, ka makoyir ke luwa la deemaaroo hameŋ kuwolu la banko kaŋ.

NALA si soto noo ñaa meŋ
Legal Aid Agency Secretariat
80, OAU Boulevard, Banjul, Gambiya.
Telefóon: (+220)4201535/7
E-mail: legalaidagency@gmail.com